

K NIEKTORÝM PROBLÉMOM PODNIKOVEJ SPOLOČENSKEJ SPOTREBY V POĽNOHOSPODÁRSTVE

S. Buchta

BUCHTA, S. (Výskumný ústav ekonomiky poľnohospodárstva a potravinárstva, Bratislava): *K niektorým problémom podnikovej spoločenskej spotreby v poľnohospodárstve*. Sbor. ÚVTIZ - Sociol. Zeměd., 22, 1986 (2) : 99-108.

Práca sa zaoberá analýzou podnikovej spoločenskej spotreby v JRD a ŠM SSR za roky 1981—1984, financované z FKSP a z nákladov. Analyzuje štruktúru výdavkov na podnikovú spoločenskú spotrebu a poukazuje na rýchle tempo rastu zostatkov vo FKSP. Kvantifikuje podnikovú spoločenskú spotrebu do troch skupín a vymedzuje ich reálne relácie s perspektívou ich vývoja. Zobecňuje reálne možnosti riadenia a usmerňovania podnikovej spoločenskej spotreby a vytyčuje problémy, ktoré je nutné ďalej výskumne riešiť.

podniková spoločenská spotreba; fond kultúrnych a spoločenských potrieb; náklady; územný rozvoj; združovanie prostriedkov; analýza

Problematika podnikovej spoločenskej spotreby je v súčasnej dobe veľmi aktuálna a široko diskutovaná. Jedným z dôvodov tejto širokej publicity je aj skutočnosť, že za posledné roky podniková spoločenská spotreba z nákladov organizácií (z celospoločenského pohľadu) neúmerne rástla. Dochádzalo tu k neregulovanému a živelnému priebehu. Ďalším problémom v tomto smere je značná diferencovanosť jej úrovne medzi jednotlivými podnikmi, VHJ a rezortmi, ktorú nie je možné vždy racionálne zdôvodniť.

Je rozšírený názor, že spoločnosť ušetrí, keď časť podnikovej spoločenskej spotreby budú hradíť organizácie a nie štátny rozpočet. Ukazuje sa tu, že tomu tak celkom nie je a že rozhodujúce kritérium je to, ktorá forma je účelnejšia a efektívnejšia. Financovanie spoločenskej spotreby z podnikových prostriedkov znamená na jednej strane úsporu celospoločenských centralizovaných prostriedkov, na druhej strane však, pokiaľ ide o krytie podnikovej spoločenskej spotreby z nákladov, nedochádza k žiadnym úsporám, pretože o tieto výdaje organizácie zvyšuje náklady, znižuje tvorbu zisku a nakoniec aj odvody do štátneho rozpočtu.

Stále pretrvávajúcim nedostatkom, ktorý je nutné perspektívne vyriešiť, je aj obsahová nevyjasnenosť tejto kategórie a nedokonalá informačná základňa. V súčasnej dobe sa v praxi do podnikovej spoločenskej spotreby (PSS) zahrňujú určité výdavky, ktoré by sa mali zahrňovať do výrobných nákladov organizácií. V tomto príspevku sa zameriame na niektoré problémy PSS, ktoré v praxi majú charakter závažnej spoločenskej objednávky.

Už K. Marx (1976) v kritike Gothajského programu hovorí, že v socialistickej spoločnosti odmena za prácu nie je jedinou a výlučnou formou podielu jednotlivca na národnom dôchodku. Popri spotrebe hradenej z pracovných príjmov sa stále viac rozširuje spotreba hradená zo spoločenských spotrebných fondov. Spoločenské spotrebné fondy sa stávajú dôležitým nástrojom rozdeľovania národného dôchodku, najmä v socialistickej ekonomike.

Pritom rozdeľovanie podľa práce a zo spoločenských spotrebných fondov (PSS je jedným z nich) sú vzájomne úzko zviazané a dopĺňajúce sa princípy rozdeľovania, z ktorých každý má svoju špecifickú úlohu v zabezpečovaní ďalšieho rozvoja našej spoločnosti. Rozhodujúcim princípom rozdeľovania v súčasnej etape ostáva rozdeľovanie podľa práce, ktorá vytvára najbezprostrednejšiu väzbu medzi pracovnými výkonmi a životnou úrovňou.

ANALÝZA PODNIKOVEJ SPOLOČENSKEJ SPOTREBY

Podnikovú spoločenskú spotrebu považujeme za súhrn prostriedkov, ktoré spoločnosť prostredníctvom podnikov rozdeľuje zamestnancom (členom), ich rodinám príslušníkom, prípadne bývalým zamestnancom (členom) — dôchodom nad rámec odmeňovania podľa práce. Tieto prostriedky slúžia k uspokojovaniu individuálnych potrieb pracujúcich, ktoré presahujú rámec výrobného procesu a posilňujú spokojnosť pracujúcich s podnikmi. PSS tak získava aj stimulačný efekt a prispieva k uspokojovaniu potrieb spojených s prácou ako miestom seberealizácie socialistickeho človeka.

Prax ukazuje, že samotné poľnohospodárske podniky zatiaľ príliš nepocitujú výšku prostriedkov, ktoré vydávajú na PSS, ale pocitujú predovšetkým administratívnu záťaž, ktorá so zaisťovaním určitých činností PSS pre ne vyplýva. To sa prejavuje predovšetkým v súvislosti s budovaním základných fondov sociálneho charakteru, ktoré zostávajú v správe podniku a ktoré musia prevádzkovať.

PSS sa v zásade financuje:

- z FKSP,
- z nákladov (vyhláška č. 90/1972 Zb.),
- z ostatného rozdelenia zisku (nariadenie vlády ČSSR č. 161/1980 Zb.),
- z investičného fondu (fond výstavby, fond rozvoja),
- z niektorých osobitných zdrojov (napr. z fondu stabilizácie pracovných síl,

úveru a pod.).

V analýze sa zameriavame len na prvé dva zdroje financovania PSS (t. j. FKSP a náklady), pretože ostatné zdroje financovania PSS sú účtovnícky nesledovateľné. Analýza zaberá časový horizont rokov 1981—1984. Vývoj čerpania FKSP za sledované roky v JRD SSR ukazuje, že najviac prostriedkov sa čerpá na rekreáciu (v roku 1984 27,5 % z celkového čerpania FKSP) a na závodné stravovanie (14,4 %). Za uvedené obdobie došlo k najvyššiemu tempu rastu u pôžičiek a u nepeňažných odmien a darov. K poklesu čerpania došlo predovšetkým u prostriedkov na sociálnu výpomoc a u prostriedkov na kultúrne, rekreačné a zdravotnícke zariadenia. U všetkých ostávajúcich položiek tohoto fondu vidieť nárast čerpania.

U ŠM sú v štruktúre čerpania na prvom mieste pôžičky pracujúcim. U JRD v roku 1984 sú pôžičky pracujúcim zastúpené až na 7. mieste a tvoria len 7,9 % z celkového čerpania FKSP JRD SSR, na rozdiel od ŠM, kde pôžičky tvoria 33,4 % z celkového čerpania FKSP. Na ŠM SSR došlo za uvedené obdobie k zníženiu čerpania prostriedkov FKSP u závodného stravovania a u čerpania na sociálnu výpomoc. Naopak dynamika rastu bola relatívne vysoká u rekreácie.

Čerpanie FKSP na 1 pracovníka bolo v roku 1984 na ŠM SSR o 535,1 Kčs nižšie ako v JRD (ŠM mali 789,00 Kčs/prac., JRD 1142,10 Kčs/prac.) aj keď tempo rastu v prepočte na pracovníka je na ŠM o niečo vyššie ako v JRD. V JRD za uvedené obdobie došlo k nárastu o 26,4 %, zatiaľ čo na ŠM došlo k zvýšeniu čerpania o 36 %. Aj tak je z hľadiska vyrovňania čerpania FKSP medzi ŠM a JRD SSR tempo rastu na ŠM nedostatočné.

Jedným zo zdrojov tohoto postupného vyrovnávania je aj využitie všetkých rezerv tohoto fondu, a to predovšetkým odstraňovaním zostatkov vo FKSP. Za posledné štyri roky 7. päťročnice sa tieto umŕtvené, nevyužívané zdroje stále zvyšujú, a to dokonca tak prudkým tempom, že zostatky sú už v prepočte na jedného pra-

covníka vyššie ako čerpanie. Tempo rastu zostatkov je vyššie a rýchlejšie ako rast čerpania tohoto fondu. Za uvedené štyri roky vzrástli zostatky vo FKSP v JRD SSR o 111,5 % a na ŠM o 96,1 %. Ku koncu roka 1984 tvorili zostatky v JRD SSR 358 158 000 Kčs a na ŠM SSR 42 457 000 Kčs. U JRD ČSR vzrástli zostatky vo FKSP o 119,2 % a na ŠM o 81,5 %. Ku koncu roka 1984 tvorili zostatky v JRD ČSR 901 481 000 Kčs a na ŠM ČSR 141 999 000 Kčs. V prepočte na 1 pracovníka bolo čerpanie FKSP v roku 1984 v JRD SSR 1142 Kčs a zostatky tvorili 1243 Kčs, v JRD ČSR bolo čerpanie FKSP/prac. 1514 Kčs a zostatky tvorili 2275,9 Kčs. Na ŠM SSR bolo v roku 1984 čerpanie FKSP na jedného pracovníka 789 Kčs a zostatky tvorili 926 Kčs, na ŠM ČSR bolo v roku 1984 čerpanie FKSP 928,40 Kčs/prac. a zostatky tvorili 1179,80 Kčs/prac.

Vývoj zostatkov vo FKSP v JRD SSR za roky 1981—1984 ukazuje, že ubúda počet JRD s relatívne nižšími zostatkami a nastáva prudký absolutný nárast JRD s vysokými zostatkami. U ŠM SSR dochádza k podobnému vývoju, aj keď nie tak výraznému. Na miesto postupného vyrovnávania dochádza k ešte hlbšej diferenciácii.

Naznačený rast zostatkov vo FKSP predstavuje dlhodobý problém podnikovej spoločenskej spotreby v poľnohospodárstve a vyžaduje urýchlené riešenie. Významným zdrojom financovania PSS sú aj prevádzkové náklady, ktoré sa evidujú v štatistickom výkaze Úč 9A-01. Čerpanie prevádzkových prostriedkov (nákladov) na sociálny rozvoj v JRD SSR vzrástlo v roku 1984 oproti roku 1981 o 61,9 %. Najvyššiu položku tu tvoria náklady na závodné stravovanie a na nábor a stabilizáciu pracovníkov. U všetkých položiek tohoto výkazu došlo k lineárnemu rastu čerpania. U ŠM v čerpaní nákladov na PSS došlo v rokoch 1981—1983 k určitej stagnácii, ale v roku 1984 dochádza k prudkému rastu.

Celkove je čerpanie PSS z nákladov vyššie na ŠM. V tomto smere tu platí, že nedostatočné čerpanie FKSP na ŠM je do určitej miery kompenzované zvýšeným využívaním prostriedkov z nákladov. Celková PSS je vyššia v JRD ako na ŠM a naopak vývoj za posledné 4 roky siedmej päťročnice ukazuje, že rozdiely v PSS medzi JRD a ŠM sa stále zvyšujú a prehlbujú (napr. v roku 1981 boli tieto rozdiely len 57,90 Kčs/prac., no v roku 1984 už 254,70 Kčs/prac.). Tento vývoj je spôsobený tým, že rozdiely medzi ŠM a JRD v čerpaní FKSP sa za roky 1981—1984 zvýšili, oproti tomu rozdiely v čerpaní z nákladov sa prudko znížili. Uvedený trend je spôsobený zvýšeným čerpaním z nákladov na PSS v JRD. Táto skutočnosť je z rezortného aj z podnikového hľadiska nežiadúca.

VNÚTORNÁ ŠTRUKTÚRA CELKOVEJ PODNIKOVEJ SPOLOČENSKEJ SPOTREBY

Spoločenskú spotrebu hradenú z prostriedkov organizácií sme kategorizovali do troch skupín. Do prvej sme zaradili aktivity bezprostredne súvisiace s výrobným procesom (napr. ochranné pracovné prostriedky, nábor a stabilizácia, výchova učňov, vzdelávanie a školenie, výskum a vývoj a pod.), do druhej skupiny aktivity súvisiace s výkonom povolania pracovníkov (stravovanie, predškolské zariadenia, zdravotno-rehabilitačná starostlivosť, bývanie a pod.) a do tretej skupiny sme začlenili aktivity zabezpečujúce všestranný rozvoj človeka (kultúrne, športové, telovýchovné a rekreačné vyžitie, sociálna výpomoc a pod.).

V rámci tejto kategorizácie sme rozčlenili všetky aktivity FKSP a podnikovej spoločenskej spotreby z nákladov do týchto troch skupín za JRD, ŠM, rezort palív a energetiky a NH celkom v členení podľa republík za roky 1983 a 1984. Rezort palív a energetiky sme tu zaradili preto, že predstavuje v čerpaní podnikovej spoločenskej spotreby špičkový rezort, a NH ako určitú mieru, od ktorej sa rezorty rôznym spôsobom odchyľujú. Uvedenú komparáciu sme urobili len za roky 1983 a 1984, pretože v roku 1982 došlo k zmenám u výkazu Úč 9A-01. Tieto zmeny znemožňujú porovnanie aj za roky 1981 a 1982. Pri kvantifikácii do jednotlivých skupín sme vychádzali z aktivít prepočítaných na jedného pracovníka.

Ukázalo sa, že pomer týchto jednotlivých skupín je v jednotlivých rezortoch výrazne odlišný (tab. I). Tak napr. v JRD SSR sa dá tento

pomer v roku 1984 vymedziť reláciou 2,1:3,3:4,6, zatiaľ čo v rezorte palív a energetiky v SSR je táto relácia 5,4:1,6:3,0 a v NH SSR je 4,2:2,5:3,3. Analogické diferencie vo vzájomnej relácii týchto skupín podnikovej spoločenskej spotreby vidíme aj v ČSR.

Prvá skupina podnikovej spoločenskej spotreby je financovaná výhradne len z nákladov organizácií. Najmenej je zastúpená u JRD (najmä v ČSR), a naopak jej najvyšší podiel je v rezorte palív a energetiky (v roku 1984 v SSR tvorila v tomto rezorte táto skupina 54,1 % z celkového čerpania podnikovej spoločenskej spotreby, v ČSR dokonca 60 %). JRD a ŠM sú v čerpaní týchto prostriedkov bezprostriedne súvisiacich s výrobným procesom pod priemerom NH. Je to v podstate pochopiteľné, pretože veľké výrobné rezorty čerpajú vysoké čiastky napr. na prípravu mládeže pre povolanie, nábor a stabilizáciu atď. Domnievame sa, že tieto náklady by nemali spadať vôbec do podnikovej spoločenskej spotreby, ale mali by byť zahrnuté do výrobných nákladov organizácie.

Pri porovnávaní medzi ČSR a SSR u prvej skupiny potrieb súvisiacich s výrobným procesom sa neprejavili výraznejšie rozdiely (okrem JRD ČSR a JRD SSR — v roku 1984 JRD SSR majú v relatívnom vyjadrení dvakrát vyššie čerpanie týchto prostriedkov ako JRD ČSR).

V druhej skupine podnikovej spoločenskej spotreby sú aktivity súvisiace s výkonom povolania pracovníkov. Z prevážnej väčšiny je táto oblasť financovaná z nákladov (FKSP sa podiela na financovaní tejto skupiny cca 20—30 %). Domnievame sa, že podnikovú spoločenskú spotrebu by mala tvoriť 2. a 3. skupina. V roku 1984 tvorila táto skupina viac ako 50 % z celkového čerpania podnikovej spoločenskej spotreby len u JRD ČSR (55,1 %), v ostatných prípadoch sa pohybovala od 15 do 37 % z celkového čerpania podnikovej spoločenskej spotreby.

Výrazné rozdiely sa však zistili medzi jednotlivými republikami. Tak napríklad JRD ČSR v roku 1984 u aktivít súvisiacich s výkonom povolania vyčerpali v tomto smere 2,8-krát viac prostriedkov ako v JRD SSR a ŠM ČSR 2,6-krát viac ako ŠM SSR. Ukazuje sa, že tieto rozdiely sú typické len pre poľnohospodárstvo, u ostatných rezortov sú diferencie medzi jednotlivými republikami minimálne (i keď čerpanie v ČSR je o niečo vyššie ako v SSR).

Je zaujímavé, že v relatívnom prepočte je najnižší podiel z celkového čerpania podnikovej spoločenskej spotreby v tejto skupine v rezorte palív a energetiky. Ukazuje sa tu, že tento nízky podiel je kompenzovaný vysokým čerpaním prvej skupiny.

Aktivity súvisiace so zabezpečovaním všestranného rozvoja človeka tvorili cca 25—45 % z celkového čerpania podnikovej spoločenskej spotreby. Najvyšší podiel týchto aktivít sa ukazuje v JRD SSR (46,2 % z celkového čerpania podnikovej spoločenskej spotreby) a ŠM SSR (42,6 % z podnikovej spoločenskej spotreby).

Je zaujímavé, že len u JRD a ŠM SSR je táto tretia skupina na prvom mieste v celkovom čerpaní podnikovej spoločenskej spotreby, to znamená, že väčšina čerpaných prostriedkov sa koncentruje na aktivity týkajúce sa všestranného rozvoja človeka. To dokazuje pozitívne trendy v ŠM a JRD SSR, kde sa touto formou snažia maximálne prispievať k harmonickému rozvoju osobností. V tomto smere môže poľnohospodárstvo SSR slúžiť ako príklad žiadúcich tendencií vývoja podnikovej spo-

I. Kvantifikácia podnikovej spoločenskej spotreby do troch skupín s vymedzením ich podielu na celkovej podnikovej spoločenskej spotrebe a na FKSP podľa republík za roky 1983 a 1984 — Quantification of the enterprise social consumption into three groups. The share of each group in the total enterprise social consumption and the welfare fund. Data for the Czech Socialist Republic and Slovak Socialist Republic for 1983 and 1984

Rezort	Skupina	ČSR						SSR					
		1983			1984			1983			1984		
		absol. v Kčs na prac.	% z cel- kového čerpania PSS	% čerpania z FKSP	absol. v Kčs na prac.	% z cel- kového čerpania PSS	% čerpania z FKSP	absol. v Kčs na prac.	% z cel- kového čerpania PSS	% čerpania z FKSP	absol. v Kčs na prac.	% z cel- kového čerpania PSS	% čerpania z FKSP
JRD	I.	388,10	14,6	0	339,40	10,4	0	345,60	20,7	0	407,50	20,9	0
	II.	1292,10	48,6	29,0	1793,00	55,1	22,0	552,40	33,1	44,1	640,00	32,9	44,0
	III.	977,20	36,8	88,5	1123,90	34,5	84,5	771,90	46,2	80,8	898,30	46,2	78,7
Š M	I.	762,80	31,9	0	1021,60	32,5	0	414,20	27,7	0	518,50	30,2	0
	II.	821,90	34,4	21,8	1235,60	39,4	13,7	464,90	31,0	29,7	467,40	27,2	33,5
	III.	803,70	33,7	83,9	881,70	28,1	77,4	618,30	41,3	86,3	733,40	42,6	80,7
Palivo a energetika	I.	3203,90	58,7	0	3657,50	60,0	0	2424,30	56,4	0	2468,30	54,1	0
	II.	863,10	15,8	21,7	894,60	14,7	20	689,20	16,0	22,9	719,40	15,7	20,3
	III.	1391,10	25,5	76,6	1544,90	25,3	75,8	1186,80	27,6	84,0	1378,00	30,2	86,9
NH celkom	I.	1266,90	39,1	0	1395,80	41,7	0	1237,00	43,1	0	1307,20	41,9	0
	II.	950,40	29,4	37,6	880,40	26,4	17,0	692,70	24,1	25,1	780,70	25,0	20,6
	III.	1018,70	31,5	80,1	1067,60	31,9	83,0	942,60	32,8	81,1	1030,00	33,1	81,4

ločenskej spotreby. Je nutné tu uviesť, že táto skupina je z prevažnej väčšiny (z 80—90 %) financovaná z FKSP. Okrem ŠM a JRD SSR, kde je táto skupina na 1. mieste v čerpaní podnikovej spoločenskej spotreby, v ostatných sledovaných prípadoch je táto skupina z hľadiska výšky čerpania spravidla na 2. mieste. JRD a ŠM SSR majú tieto prostriedky súvisiace s rozvojom človeka nižšie ako JRD a ŠM v ČSR. V celom komplexe NH sa však v roku 1984 medzirepublikové rozdiely výrazne neprejavili.

Ukazuje sa, že úloha FKSP ako zdroja financovania podnikovej spoločenskej spotreby sa predovšetkým koncentruje do tretej skupiny potrieb spojených s rozvojom osobnosti človeka. Domnievame sa, že vzájomný pomer týchto vymedzených skupín podnikovej spoločenskej spotreby by sa mal pohybovať približne v relácii 1 : 4 : 5, s tým, že prvá kategória by mala byť postupne odstránená. Tejto vytýčenej relácii sa v súčasnej dobe najviac približujú JRD SSR i ČSR. Vo výrobných rezortoch i v celom NH je neúmerne vysoká práve prvá skupina, ktorá by mala byť z podnikovej spoločenskej spotreby postupne eliminovaná.

FKSP je v nariadení vlády ČSSR o finančnom hospodárení výrobných jednotiek a podnikov zaradený medzi fondy hmotnej stimulácie. Lenže FKSP má v podstate dve úlohy: úlohu stimulačnú a úlohu sociálnu, ktorá je deklarovaná už v jeho názve. Sociálna funkcia FKSP vyžaduje pravidelne financovať výdaje, ktoré sa považujú za potrebné pre rozvoj pracujúcich. Oproti tomu stimulačná funkcia vyžaduje financovať príslušné aktivity len v tom prípade, keď podnik plní svoje povinnosti voči spoločnosti. Preto aj k ich financovaniu môže, ale tiež nemusí dôjsť. V praxi často dochádza k tomu, že jedna funkcia potláča druhú.

Doterajšia právna úprava a najmä novelizácia vyhlášky o FKSP preferuje sociálnu úlohu a obmedzuje úlohu stimulačnú. Domnievame sa, že FKSP by mal obsahovať predovšetkým túto sociálnu úlohu a stimulačná úloha by mala byť skôr zdôraznená v podnikovej spoločenskej spotrebe hradenej z nákladov. Tým by sa naplnila zásada zainteresovanosti organizácii na tvorbe zdrojov nielen pre seba, ale aj pre spoločnosť. Tak by sa aj zamedzilo enormne vysokému a živelnému rastu týchto prostriedkov.

MOŽNOSTI USMERŇOVANIA PODNIKOVEJ SPOLOČENSKEJ SPOTREBY

Doterajší rýchly rast PSS, najmä časti financovanej z nákladov, nastolil potrebu jej objektivizácie, resp. regulácie. To ukladajú aj Hlavné smery ďalšieho rozvíjania súboru opatrení ku zdokonaleniu sústavy plánovitého riadenia národného hospodárstva, schválené uznesením vlády ČSSR č. 243 z 13. septembra 1984, ktoré v oblasti spoločenskej spotreby ukladajú: „Rozpracovať účinnejšie spôsoby usmerňovania a optimalizovania vývoja spoločenskej spotreby v organizáciách (napr. nákladovým limitom alebo normatívom), pritom podľa možností zjednotiť financovanie jednotlivých druhov spoločenskej spotreby a navrhnúť druhy tejto spotreby, ktorých financovanie sa presunie z nákladov do FKSP alebo do rozdelenia zisku.“

Podľa niektorých autorov optimalizácia vývoja PSS v podnikoch vyžaduje obmedziť PSS financovaných z nákladov, a to obmedzením budovania a prevádzkovania veľkých spoločenských zariadení so širším

územným a spoločenským významom, presunúť financovanie niektorých položiek z nákladov do iných zdrojov. Toto obmedzenie PSS financovanej z nákladov podľa nich v celom rade prípadov ide nad rámec finančných možností podnikov.

Doterajší vývoj nás núti k zamysleniu aj nad investičnou výstavbou základných sociálnych fondov. Aj keď o objeme týchto prostriedkov nemáme dostatok informácií, dá sa o ich objeme usudzovať nepriamo z rastu prevádzkových nákladov vybudovaných zariadení podnikovej spoločenskej spotreby.

Poľnohospodárske podniky nedosahujú takú koncentráciu pracovných síl ako priemysel, energetika, stavebníctvo a pod., a preto tieto organizácie si nemôžu dovoliť nákladnú výstavbu týchto zariadení, ktoré sú okrem toho náročné na údržbu a prevádzku. Z týchto základných sociálnych fondov je jednoznačne nutné, aby poľnohospodársky podnik mal vybudovanú závodnú kuchyňu. Ďalšie základné fondy sociálneho charakteru by už mali byť diferencované podľa veľkosti podniku, počtu a štruktúry pracovníkov a pod. Napríklad je problematické, aby JRD alebo ŠM malo reprezentačné a nákladné rekreačné zariadenie s celoročnou prevádzkou. Nielen že prevádzka tohoto zariadenia je nákladná, zvyšuje náklady a administratívu podniku, ale je aj neefektívne, pretože je kapacitne behom roka nevyťažené (pracovníci nechcú stále chodiť na to isté miesto). Preto sa v tomto smere ukazuje byť racionálne združovať finančné prostriedky na výstavbu a prevádzku týchto zariadení s tým, že podnik má v tomto zariadení vyčlenený určitý počet disponibilných miest. Výstavba týchto zariadení by mala byť organizovaná po územnej línii.

Na štruktúru a výšku PSS má vplyv aj lokalizácia daného podniku (pohraničná oblasť, prímestská oblasť, blízkosť kultúrnych centier), ale aj vekové, demografické a iné zloženie podnikového kolektívu (podiel robotníkov, podiel mládeže, vysoký podiel žien atď.).

Rozvoj PSS je motivovaný snahou vytvárať vzťah pracovníkov k svojim podnikom. Môžeme si však položiť hypotetickú otázku: Neoslabuje to však vzťah k miestu bydliska? Nebolo by žiadúce tieto vzťahy prepojiť? Keď bude pracovník silne viazaný k miestu bydliska, má aj obmedzené možnosti zmeny pracoviska a tým sa obmedzí aj nežiadúca fluktuácia. Doterajší systém sociálneho rozvoja „odťahuje“ pracovníkov poľnohospodárskych podnikov od problémov územnej politiky. Keď nájdú plné využitie v zariadeniach podnikov, zoslabuje to ich vzťah k územiu. Reálnym znakom tejto skutočnosti je relatívne malý záujem vedenia poľnohospodárskych podnikov (alebo aj ostatných organizácií) o konkrétne problémy v regióne.

Skúsenosti ukazujú, že budovanie podnikových zariadení v celom rade prípadov nezaistí ich optimálne vyťaženie. V niektorých prípadoch sa nevyužíva kapacita týchto zariadení, a súčasne sa ukázalo, že tieto podnikové zariadenia mali na jednotku výkonov alebo kapacity vyššie výdaje ako zariadenia riadené územne (vychádzame tu zo skúseností a využívania predovšetkým rekreačných zariadení).

Budovanie podnikových zariadení spoločenskej spotreby znižuje možnosť ich využitia ako nástroja hmotnej stimulácie. V podmienkach, kedy hospodárska politika zdôrazňuje intenzívnejšie využitie zásluhovosti k urýchľovaniu efektívneho rozvoja ekonomiky, treba využívať aj

nástroje, ktoré tomu napomáhajú. Vhodné využitie PSS by mohlo tento proces významne podporiť.

Previazanosť územného a podnikového rozvoja by sa realizovala takým spôsobom, že by existoval len jeden plán sociálneho rozvoja a tým by bol plán rozvoja príslušného NV. K tomuto riešeniu nie je možné dospieť v krátkej dobe, ale postupne a systematicky. V tomto prípade by organizácie mali stanovenú povinnosť poskytovať národným výborom všetky údaje potrebné k plánovaniu sociálneho rozvoja, vrátane investičných zámerov, a naopak NV by boli povinné konzultovať tieto plány s príslušnými podnikmi a organizáciami v ich pôsobnosti.

Za problematické a sporné považujeme právomoc NV nariaďovať združenia prostriedkov organizáciám. Toto opatrenie by bolo oprávnené v tom prípade, keby tieto organizácie zamýšľali budovať rovnaké zariadenie a združenie prostriedkov by viedlo k zvýšeniu efektívnosti výstavby a prevádzky daného zariadenia. Je veľmi problematické, keď by sa toto vzťahovalo na budovanie zariadenia v oblasti spoločenskej spotreby, ktorého výstavbu príslušný podnik neplánoval. Je nelogické riešiť nedostatok finančných prostriedkov takýmto v podstate živelným prerozdeľovaním. Vychádzame z predpokladu, že v týchto podnikoch sú rezervy k financovaniu týchto opatrení. Je to však vhodný spôsob ich odkrývania?

Treba pripomenúť, že v súvislosti s novým zákonom č. 31/1983 Zb. o národných výboroch môžu NV nielen formou dohody, ale aj formou uloženia povinnosti požadovať od organizácie účasť na výstavbe a prevádzke akcií prispievajúcich k územnému rozvoju. Za dôležité treba považovať to, že povinnosť k uzavretiu zmluvy o združovaní je možné organizáciám uložiť len k činnostiam, ku ktorým sú oprávnené. Musí tu platiť zásada vzájomnej výhodnosti. To znamená, že každá organizácia, ktorá vloží svoje prostriedky do spoločnej akcie, musí si za ne v zmluve zabezpečiť pre seba výhodu. Rovnako tak musí byť dodržiavaná zásada, podľa ktorej sa každá socialistická organizácia môže združiť len k takej činnosti, ku ktorej ju oprávňuje zákon, popr. štatút, stanovy alebo ďalšie právne normy. Tak napríklad žiadny právny predpis nemožní, aby financovanie základných a stredných škôl, ústavov mentálne postihnutej mládeže a pod. bolo riešené cestou vyžadovania príspevkov od socialistických organizácií pôsobiacich v danej lokalite. Keď organizácie nemôžu tieto zariadenia budovať a prevádzkovať, nemôžu na ich činnosť ani prispievať formou združovania prostriedkov.

V poľnohospodárstve bolo najviac združených finančných prostriedkov poskytnutých na budovanie predškolských zariadení. Vybudovaním dostatočnej siete sa rozsah združovania v tejto oblasti podstatne znížil. Nesprávna je súčasná tendencia rozširovať priestor pre združovanie tým, že poľnohospodárske podniky sú nútené k združovaniu v tých oblastiach spoločenskej spotreby, ktoré nepatria do sféry podnikovej spoločenskej spotreby.

Nesprávna je aj tendencia tieto zariadenia vybudované národnými výbormi dávať do správy podnikov. Ide o snahu obchádzať úsporné opatrenia finančnej politiky. Tieto podniky a organizácie sú navyše zaťažované činnosťami, ktoré nesúvisia s ich základnou funkciou, a táto tendencia je v rozpore s koncepciou prechodu na intenzívnu formu rozvoja ekonomiky.

Ako už bolo povedané, PSS prispieva k uspokojovaniu potrieb pracovníkov, organizácií a má pre týchto pracovníkov okrem iného aj stimulačný efekt. V tomto smere má spoločnosť aj väčšina pracovníkov poľnohospodárskych podnikov záujem o jej rozširovanie.

PSS nadobúda nový obsah. Je v priestore medzi individuálnou osobnou spotrebou a spoločenskou spotrebou. Približovanie sa k individuálnej osobnej spotrebe môže mať rôzny charakter:

- negatívny, keď je nezaslúženým doplnkom vzhľadom na princíp zásluhovosti;

- pozitívny, keď je doplňujúcou odmenou poľnohospodárskej organizácie v zhode s princípom zásluhovosti.

Približovanie sa k spoločenskej spotrebe môže mať tiež charakter:

- negatívny — keď je všeobecný, nepociťuje sa ako spätosť so zásluhovosťou a uspokojovaním reálnych potrieb kolektívu pracovníkov poľnohospodárskej organizácie;

- pozitívny — keď podporuje uspokojovanie konkrétnych sociálnych potrieb pracovníkov poľnohospodárskych organizácií.

Situácia v podmienkach JRD a ŠM SSR je z tohoto hľadiska veľmi diferencovaná. Sú poľnohospodárske podniky, ktoré používajú PSS ako doplnkový zdroj k stimulácii pracovníkov, selektujú poskytovanie týchto prostriedkov, ale sú aj podniky, ktoré poskytujú tieto prostriedky bez ohľadu na pracovné výsledky a princíp zásluhovosti. Ukazuje sa, že v tomto smere je nutné v poľnohospodárstve vyvíjať tlak na hospodárske vedenie, aby nedochádzalo k zprofanovaniu tejto formy rozdeľovania prostriedkov.

ZÁVER

V poľnohospodárstve sa prejavujú tak isto ako v ostatných odvetviach národného hospodárstva dôsledky nedostatočného vymedzenia pojmu podnikovej spoločenskej spotreby. PSS nie je plánovaná, organizovaná a kontrolovaná, je k nej nedokonalá informačná sústava, ktorá by umožnila vyhodnocovať tento zložitý jav. Všeobecne sa existujúca situácia v tejto oblasti hodnotí negatívne. V poľnohospodárstve však doterajší vývoj nemôžeme hodnotiť len negatívne. Snahu poľnohospodárskych podnikov uspokojovať stále rastúce potreby svojich pracovníkov z týchto prostriedkov musíme prijať ako objektívnu tendenciu. Treba však určiť podmienky pre jej rozvíjanie a vytvoriť systém riadenia PSS v poľnohospodárskych podnikoch.

Z načrtnutých empirických podkladov sa ukazuje nutné doplniť metodické pokyny pre zostavovanie vykonávacieho hospodárskeho plánu poľnohospodárskeho podniku o smernice, ktoré budú plánovite regulovať čerpanie podnikovej spoločenskej spotreby (napr. pomocou sociálnych noratívov, resp. iných nástrojov). Súčasne bude nutné vyjasniť, teoreticky zdôvodniť obsah podnikovej spoločenskej spotreby a jej postavenie voči hospodáreniu podniku a navrhnuť obmedzenie financovania jednotlivých položiek PSS z viacerých zdrojov. Jednou z ciest je možnosť presunúť väčšiu časť PSS z nákladov do FKSP, zisku, resp. ostatného rozdelenia zisku a tak viac stimulovať zásadu zainteresovanosti poľnohospodárskych podnikov na tvorbe zdrojov.

V praxi by nemalo dochádzať k tomu, aby sa do PSS neodôvodnene

nepresúvali výdavky na budovanie a prevádzkovanie zariadení, ktoré majú byť riadené územnými orgánmi. Z tohoto dôvodu bude treba vyjasniť vzťahy poľnohospodárskych podnikov a NV pokiaľ ide o výstavbu a prevádzku zariadení spoločenskej spotreby. Závažným problémom, ktorý bude nutné riešiť, je aj vyjasnenie spoločenskej oprávnenosti diferenciácie PSS v poľnohospodárstve a jej celkovej koncepcie. V tejto koncepcii by mala byť riešená aj vzájomná prepojenosť dvoch viac-menej autonómnych a čiastkových systémov, ktoré predstavuje územný a rezortný systém sociálneho rozvoja. Ide tu v podstate o väzbu PSS k územnému rozvoju.

Z analýzy podnikovej spoločenskej spotreby vyplynuli nielen niektoré problémy, ktoré sa v súčasnej dobe začínajú riešiť, ale objavili sa aj závažné otázky, ktoré je nutné koncepcie riešiť v dlhších časových horizontoch a z celospoločenských pozícií.

Literatúra

BUCHTA, S.: Podniková spoločenská spotreba v poľnohospodárstve. [Záverečná správa.] Bratislava, VÚEPP 1985.

MARX, K.: Kritika Gothajského programu. Vybrané spisy. Bratislava, Pravda 1976. Hlavné smery ďalšieho rozvíjania súboru opatrení ku zdokonaleniu sústavy plánovitého riadenia národného hospodárstva. Uznesenie vlády ČSSR č. 243 z 13. septembra 1984.

Došlo dne 20. 1. 1986

БУХТА С. (НИИ экономики сельского хозяйства и продовольствия, Братислава): О некоторых проблемах хозяйственного общественного потребления в сельском хозяйстве. Сbor. ÚVTIZ - Sociol. Zeměd., 22, 1986 (2) : 99-108.

Анализ такого потребления в ЕСХК и госхозах охватывает период 1981—84 гг. при финансировании за счет фонда обществ. потребления и затрат. Рассматривается структура затрат на потребление и быстрые темпы роста остатков в фонде культурно-общественного потребления: Хозяйственное потребление разделяется на 3 группы с ограничением их реальных увязок и перспективного развития. Обобщаются возможности его направления и проблемы, требующие дальнейшего решения.

хозяйственное общественное потребление; фонд культурно-общественных нужд; расходы; территориальное развитие; объединение средств; анализ

BUCHTA, S. (Economic Research Institute for Agriculture and Food, Bratislava): Some Problems of Enterprise Social Consumption in Agriculture. Сbor. ÚVTIZ - Sociol. Zeměd., 22, 1986 (2) : 99-108.

The enterprise social consumption over 1981—1984, financed from the Welfare Fund and the cost budget on co-operative farms and state farms of the Slovak Socialist Republic, is analyzed. The structure of the expenditures of enterprise social consumption is evaluated and attention is drawn to the rapid growth of the balance in the Welfare Fund. Enterprise social consumption is quantified and divided into three groups. The real relationships of these groups and the prospects of their development are determined. The real possibilities of management of enterprise social consumption are generalized and the problems requiring further study are identified.

enterprise social consumption; Welfare Fund; costs; territorial development; joining of assets; analysis

Adresa autora:

PhDr. Stanislav Buchta, Výskumný ústav ekonomiky poľnohospodárstva a poľovníctva, Trenčianska 55, 824 80 Bratislava
